

Hoofdstuk 1. Voor wie willen we zorgen?

Het is zomer. Op het Europese vasteland wisselen helse temperaturen in de ene regio kolkende overstromingen in de andere af. In Canada, Spanje en Italië worden, opnieuw, temperatuurrecords verbroken. In Algerije en Marokko woeden hevige bosbranden die mensen gewond achterlaten. Over de schade aan en gevolgen voor ecosystemen hebben we het dan zelfs nog niet gehad. In andere regio's van de wereld trekken gigantische karavanen vluchtelingen door de woestijn of over water, op zoek naar een plek waar het leefbaar is. Niet zelden moeten ze deze zoektocht naar leefbaarheid bekopen met hun eigen leven. Dit is niet het scenario van een of andere griezelige sciencefictionfilm: we schrijven zomer 2021. Het coronavirus heeft de mensheid nog altijd, tegen wil en dank, in zijn greep. Het thema 'zorg voor elkaar' kwam wereldwijd in de spotlights te staan. In België evolueerde verpleegkunde in één jaar van een knelpuntberoep naar een razend populaire studierichting. Cynisch genoeg verhinderen op hetzelfde moment patenten, torenhoge vaccinprijzen en de winsthonger van Big Pharma de vaccinatie van miljarden mensen. Het leven staat op vele plaatsen stil. Mensen sterven. De mondiale solidariteit is ver te zoeken.

‘Wat is dit ding dat ons is overkomen? Het is een virus, ja. Op zichzelf heeft het geen morele waarde.

Maar het is beslist meer dan een virus ... Het heeft de machtigen doen knielen en de wereld tot stilstand gebracht zoals niets anders dat kon. Onze geesten rennen nog steeds heen en weer, verlangen naar een terugkeer naar de “normaliteit”, proberen onze toekomst aan ons verleden te hechten en weigeren de breuk te erkennen. Maar de breuk bestaat. En te midden van deze wanhoop biedt zij ons een kans om de doemmachine die wij voor onszelf hebben gebouwd te herdenken. Niets zou erger zijn dan een terugkeer naar de normaliteit. In het verleden dwongen pandemieën mensen te breken met het vorige en hun wereld te herdenken. Deze is niet anders. Het is een portaal, een poort tussen de ene wereld en de volgende. We kunnen kiezen om er doorheen te lopen terwijl we de karkassen van onze vooroordelen en haat, onze gierigheid, onze databanken en dode ideeën, onze dode rivieren en giftige lucht achter ons aan slepen. Of we kunnen er licht doorheen lopen, met weinig bagage, klaar om ons een andere wereld voor te stellen. En klaar om ervoor te vechten.’

– Arundhati Roy¹

Het systeem zoals het is, werkt niet. Te veel mensen vallen uit de boot, het brengt te veel schade toe aan de wereld rondom ons, het is een doemmachine. We hebben nood aan systeemverandering, aan een transformatie van de economie

en een reorganisatie van de maatschappij. Zo benadrukte het IPBES-rapport (Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services) uit 2019 de nood aan transformatieve maatschappelijke verandering, die het definieert als ‘een fundamentele, systemische reorganisatie van technologische, economische en sociale factoren, met inbegrip van paradigma’s, doelstellingen en waarden’². De bevindingen van het recentste IPCC-rapport bevestigen dit: de koers die we op dit moment varen, zal de temperaturen wereldwijd niet beperken tot 1,5°C, maar doen stijgen met 2, 3, 4°C. De gevolgen hiervan zullen catastrofaal zijn voor mens en milieu.

Dit vraagt niet alleen om het omvormen van de huidige structuren zodat ze werken binnen de grenzen van de planeet. Er is ook een culturele omslag nodig. Aan de basis van elke systeemverandering ligt immers in de eerste plaats een mentaliteitswijziging, een ander wereldbeeld. Zoals de Amerikaanse systeemdenker Donella Meadows het treffend verwoordt: ‘De gedeelde ideeën in de geest van onze samenleving, de grote onuitgesproken overtuigingen – onuitgesproken omdat ze niet uitgesproken hoeven te worden; iedereen kent ze al – vormen het paradigma van die samenleving, of de meest fundamentele veronderstellingen over hoe de wereld werkt.’³ De verschillende sociaalecologische crises van vandaag vinden hun oorsprong in de algemene overtuigingen in onze huidige samenleving: het idee dat de ene mens superieur is aan de andere en de mens superieur

is aan al het andere leven; dat de natuur een levenloze hoop grondstoffen is, de achtergrond waartegen ons leven zich afspeelt; dat economische groei noodzakelijk is voor ons welzijn en we dus moeten blijven produceren en consumeren.

Het werk van ecofeministen biedt een leidraad om een trendbreuk in onze fundamentele overtuigingen te realiseren. Dit essay wil erkenning geven aan denkers die inspireren en zo bijdragen aan de opbouwende verandering die voor de komende generaties van existentieel belang is. Vertrekkend vanuit de ecologie, en wetend dat alles op onze planeet met elkaar verbonden is, willen we bijdragen aan het politiek denkkader om de nodige maatschappelijke veranderingen richting te geven. We hopen positief mee te bouwen aan een stroming die in volle ontwikkeling is, en die van onze wereld een mooie, verdraagzame plek wil maken waar het goed is om te wonen. Een plek die leefbaar blijft voor iedereen die na ons komt, van de kleinste zwam tot het grootste oerwoud en alle mensen die onze Aarde bewonen.

1. De voetsporen waarin we treden

Volgens de Franse filosofe Emilie Hache ontstond het ecofeminisme als denkstroming in de politieke context van de jaren 1980.⁴ De publicatie van het Rapport van de Club van

Rome in 1972, de nucleaire wapenwedloop tijdens de Koude Oorlog, massale ontbossing wereldwijd en verschillende hongersnoden kondigden het begin van de wereldwijde ecologische crisis aan.⁵ Het ecofeminisme heeft zijn wortels in het activisme van die tijd. Algemeen wordt aangenomen dat het de Franse filosofe Françoise d'Eaubonne was die in 1974 de term introduceerde, maar sommige auteurs stellen dat het woord in die periode op verschillende plekken opdook.⁶

Geconfronteerd met de nucleaire dreiging en de destructie van de leefomgeving, zetten verschillende feministische collectieven acties op poten. Kerncentrales werden afgesloten, wegen werden geblokkeerd, mensen kwamen op straat, ketenden zich vast aan hekkens en bomen. Tijdens dat verzet werden de eerste teksten met een ecofeministische inslag geschreven.⁷ Deze vrouwen ontdekten dat er parallellen liepen tussen de manier waarop de moderne samenleving met de Aarde omging en de manier waarop ze omging met mensen die niet voldeden aan de standaard van de witte, moderne man. De natuurlijke omgeving werd behandeld als een reservoir dode materie, klaar voor extractie. Vrouwen en mensen van kleur werden als minderwaardig behandeld. Op het kruispunt tussen de vernietiging van de natuur en deze sociale onderdrukking bevindt zich het ecofeminisme.

Een belangrijke inspiratie voor ecofeministen wereldwijd was de Indiase Chipko-beweging. Deze door vrouwen gedragen beweging ontstond in de jaren 1970 en werd

internationaal een toonbeeld voor de bescherming van de leefomgeving en de toekomst van de gemeenschap.⁸ In de Garhwal-bergen, een groot en delicaat ecosysteem in de Indiase Himalaya waar de Ganges ontspringt, werden de bossen van oudsher als gemeenschappelijke hulpbronnen beheerd met strikte, zij het informele, sociale mechanismen om de exploitatie ervan te controleren en het ecosysteem in balans te houden.⁹ Maar aan het begin van de jaren 1970 troffen zware overstromingen en aardverschuivingen de regio. Massale ontbossing hogerop, en de vervanging van het oorspronkelijke loofgewas door winstgevende dennen voor commerciële exploitatie, bleken aan de oorzaak te liggen van deze rampen.¹⁰ Het loofwoud speelde een centrale rol in het bewaren van de bodem- en waterstabiliteit bij hevige regenval, de vervanging ervan door winstgevende dennen was dus nefast.¹¹ De ravage was enorm, met naast het menselijk leed en natuurlijke schade ook grote economische gevolgen voor de lokale bevolking.

De jaren nadien werden verschillende protesten tegen de commerciële exploitatie van de bossen georganiseerd. De eerste Chipko-actie ontstond spontaan in april 1973, toen dorpelingen demonstreerden tegen het kappen van essen in het Mandal-bos.¹² In maart 1974 reddden 27 vrouwen opnieuw een groot aantal bomen van de bijl van een aanne-mer.¹³ Hun tactiek bestond erin zich over het woud te verspreiden en zich vast te binden aan de bomen, zodat ze niet konden worden omgehakt. In het Hindi betekent *chipko* let-

terlijk 'plakken', en het is dan ook in deze vorm van gewelddoos verzet, die in India meer dan driehonderd jaar teruggaat, dat de term 'boomknuffelaar' zijn oorsprong kent.

Tegen 1975 werden al meer dan driehonderd dorpen in de regio geconfronteerd met de blijvende dreiging van aardverschuivingen als gevolg van commerciële exploitatie. De toenemende erosie zorgde ervoor dat dorpen die tot dan toe zelfvoorzienend waren geweest, hun toevlucht moesten nemen tot voedselimport door de dalende productiviteit van het land.¹⁴ Het protest spreidde zich steeds verder uit. Tegenwoordig is Chipko een nationale beweging die er door de jaren heen onder andere in geslaagd is een verbod van vijftien jaar op commerciële houtkap in de regio af te dwingen en de kaalkap in de regio's van de Westelijke Ghats en de Vindhya's tegen te houden. Chipko houdt ook de druk op de ketel voor een nationaal bosbeleid dat gevoeliger is voor de behoeften van de bevolking en de ecologische eisen van het land.¹⁵

Het ecofeminisme is in de eerste plaats een politiek denkkader.¹⁶ Het is een bril die toelaat kritisch naar de wereld te kijken, waardoor duidelijk wordt dat milieuvernieming en sociale onderdrukking dezelfde oorsprong hebben. Het verkent de relaties van dominantie tussen mensen onderling en tussen mensen en de Aarde¹⁷. Een van de rode draden die zich hierdoor weeft, is de kwestie van zorg voor de gemeenschap. Welke sociale, biologische en emo-

tionele voorwaarden zijn nodig om beschadigde gemeenschappen en omgevingen te verzorgen, te herstellen en te genezen?¹⁸ Een zorggerichte ethiek focust op de onlosmakelijke verbondenheid die er bestaat tussen de menselijke en niet-menselijke natuur en op affectief engagement met de wereld rondom ons.¹⁹ De meervoudige en onderling verbonden sociaalecologische crises doen ecofeministen wereldwijd wijzen op het belang van zorgzame inzet en betrokkenheid die op dit moment ontbreken in het publieke discours²⁰. ‘De veerkracht van ecosystemen, onbetaalde en niet-erkende vormen van werk, sociale wederkerigheid en zorg worden niet of onvoldoende gewaardeerd.’²¹ Dit heeft bijgedragen tot ‘de onteigening van mensen van hun land, de vernietiging van habitats en de algemene teloorgang van het milieu’²². Het ecofeminisme ijvert ervoor ‘de overgang te maken van systemen die het leven ondermijnen en vernietigen naar gezonde, levenbevestigende relaties’²³. We moeten evolueren naar een nieuwe betovering van de wereld, waarbij we de plaats van de mens daarin heroriënteren. We hebben nood aan een nieuwe logica, een logica die elke persoon beschouwt als onderdeel van een web van relaties, die individueel welbevinden verbindt met het floeren van de ander, en waarbij rekening gehouden wordt met het belang van gezonde relaties en context.²⁴

Als integratief project tracht het ecofeminisme een alternatieve cultuur te ontwikkelen voor de huidige.²⁵ Dit kadert in

wat Vandana Shiva en Maria Mies de ecologische verschuiving noemen.²⁶

‘De ecologische verschuiving houdt in dat wij onszelf niet langer zien als buitenstaanders van het ecologische levensweb, als meesters, veroveraars en bezitters van de hulpbronnen van de Aarde. Het betekent dat we onszelf zien als leden van de aardse familie, met de verantwoordelijkheid om te zorgen voor andere soorten en het leven op Aarde in al zijn diversiteit, van de kleinste microbe tot het grootste zoogdier. Het scheidt de verplichting om te leven, te produceren en te consumeren binnen ecologische grenzen en binnen ons deel van de ecologische ruimte, zonder inbreuk te maken op de rechten van andere soorten en andere mensen.’

2. We are as Gods and we had better get used to it²⁷

Waar komen de huidige, westerse, overtuigingen over de wereld eigenlijk vandaan? Hoe komt het dat we er niet in slagen op een evenwichtige manier om te gaan met onze leefomgeving?

Veel wetenschapshistorici en -filosofen duiden de verlichting en de ontwikkeling van de moderne wetenschap aan als de periode waarin men de natuur begon te atomiseren,